

УДК 327-049.5(477)

DOI: 10.24144/2078-1431.2018.2(21).188-214

Іван Артёмов,

кандидат історичних наук, доцент,

директор НН Інституту

євроінтеграційних досліджень

Аліна Гончар,

магістр 2 року навчання

факультету історії та міжнародних відносин

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКОВІ ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено концептуальним питанням міжнародних відносин та безпековим факторам зовнішньополітичних відносин України зі світом.

Визначено особливості моделей міжнародних відносин, окреслено базові фактори національної безпеки держави. Наведено основні нормативно-правові положення, що регулюють зовнішню політику України. Запропоновано теоретико-методологічні засади розбудови сучасних сфер національної безпеки.

Ключові слова: *моделі міжнародних відносин, національна безпека, зовнішня політика, держава.*

The article is devoted to the conceptual questions of international relations and security factors of foreign policy relations of Ukraine with the world.

The peculiarities of models of international relations are determined, the basic factors of national security of the state are

outlined. The main normative and legal provisions regulating the foreign policy of Ukraine are presented. The theoretical and methodological principles of development of modern spheres of national security are offered.

Key words: *models of international relations, national security, foreign policy, state.*

Міжнародні відносини як явище виникли тоді, коли на земній кулі з'явилися хоча б два внутрішньооформлені соціуми, які добровільно або вимушено почали вступати в постійні контакти, зв'язки, відносини, взаємодіючи один з одним [1].

Представники численних шкіл та наукових напрямів по-різному кваліфікують сутність міжнародних відносин як загальносуспільного феномену. Але, незважаючи на відсутність єдності з цього питання, можна визначити зміст поняття "міжнародні відносини" як [2, с. 89-92]:

– взаємні дії всіх учасників міжнародних відносин, що виходять за межі національних територій;

– сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових та інших зв'язків і взаємовідносин між державами та системами держав, соціальними, економічними, політичними силами, організаціями і рухами, що діють на світовій арені;

– відносини, зв'язки, узагалі будь-які взаємодії внутрішньооформлені, організованих соціумів у зовнішньому для них, політично, владно і організаційно не оформленому, або слабо оформленому соціальному середовищі.

XXI століття внесло революційні якісні зміни в усі аспекти сутності міжнародних відносин та їх масштаби. Значний внесок в еволюцію поглядів дослідників на сутність

міжнародних відносин як явища здійснюють процеси глобалізації, яка сприяє розвиткові суттєвих змін у сфері міжнародних відносин, що далеко вийшли за рамки традиційних взаємодій.

Сьогодні світ переживає глибокі якісні перетворення. Одна з визначальних тенденцій світового розвитку – зрушення у балансі сил на світовій арені.

Характер змін, які відбуваються нині, свідчить про те, що у світі формується новий міжнародний порядок. Головна особливість цього процесу – масштабна “перебудова” світової політичної та фінансово-економічної архітектури відповідно до нових реалій. У новій системі міжнародних відносин уже немає місця “зіткненню цивілізацій”, і тим більше – біполярному світоустрою, як це було за часів холодної війни. Сьогодні жодна держава не може самотужки протистояти глобальним загрозам і одноосібно управляти світовими процесами. Відповідати на виклики нинішнього світу можна лише колективними зусиллями.

Епоха багатополярного світу передбачає колективне лідерство й солідарну відповідальність. Поворотні моменти в нинішній світовій політиці вказують на те, що в глобалізованому світі, який кардинально змінюється, на порядку денному постає питання переосмислення власної місії багатьма країнами, і насамперед провідними державами світу [3].

За своїм характером міжнародні відносини є багатограними і різноманітними. В різні епохи та в різних регіонах світу вони формувались по-особливому, і в кожному конкретному випадку їх специфіка і суть були іншими. Констатація багатоманітності та різноманітності міжнародних відносин робить складним їх аналіз, типологізацію та концепції.

Класифікація міжнародних відносин завжди була і залишається актуальною та певною мірою складною проблемою. Це пояснюється, насамперед, великою кількістю та різноманітністю суб'єктів цих відносин. Але найбільш актуальною ця проблема стала в наш час – на початку ХХІ століття, коли надзвичайно високий динамізм розвитку міжнародних відносин обумовив необхідність переосмислення традиційних та розроблення нових підходів щодо їхньої класифікації. Зникнення біполярної системи і формування альтернативних їй однополярної та багатополярної систем міжнародних відносин викликають потребу в нових акцентах і нових підходах щодо класифікації системи цих відносин, зокрема дослідженні такого її різновиду, як симетричні та асиметричні відносини.

Дослідження міжнародних відносин дає можливість не тільки глибше висвітлити і зрозуміти політику провідних країн, а й окреслити перспективи середніх і малих держав у цьому складному і мінливому світі.

Типологізація концепцій міжнародних відносин є одним із найважливіших засобів і прийомів їх теоретичного аналізу. Типологічний аналіз дає можливість виявити найбільш загальні і найбільш істотні характеристики, ознаки, сторони міжнародних відносин. Мета численних класифікацій сучасних течій у науці про міжнародні відносини полягає в осмисленні стану і теоретичного рівня, досягнутого нею шляхом узагальнення наявних концептуальних підходів і зіставлення їх із зробленим раніше. Залежно від критеріїв можна навести низку основних класифікацій сучасних теорій міжнародних відносин.

Перша класифікація – за географічним критерієм – виділяє чотири види концепцій: англосаксонські, радянські,

китайські та теоретичні побудови учених-представників країн “третього світу”.

Географічні параметри держави: її територія, кількість населення, обсяги природних ресурсів є найбільш простими і зрозумілими. Співробітники Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова стверджують, що географічна близькість та геополітична взаємозалежність держав і лежить в основі стратегічного партнерства [4]. Географічний критерій відіграє важливу роль у прагненні держави стати регіональним чи світовим лідером.

Друга класифікація, на основі ступеня спільності сучасних теорій, розрізняє глобальні концепції (політичний реалізм і філософію історії) та часткові теоретичні конструкції (біхевіоризм). Серед останніх також називають теорію міжнародних акторів, теорію інтеграції, теорію міжнародних організацій, а також теорію стратегії, конфліктів і дослідження миру.

Політичний реалізм передбачає об’єктивну оцінку тих реальних фактів і процесів, які відбувалися у світі. Об’єктом дослідження є реальний світ, а головним суб’єктом – держава. Згідно з цією концепцією, сутність міжнародних відносин полягає у балансі сил на міжнародній арені.

Філософія історії, як одна з концепцій міжнародних відносин, займається проблемами сенсу історії розвитку міждержавних відносин, її закономірностями, основними напрямками її розвитку та історичним пізнанням.

У теорії міжнародних відносин основні принципи біхевіоризму запозичуються в 40–50-х роках ХХ століття, коли здійснювалися перші спроби дослідження міжнародних відносин, що ґрунтувалися на емпіричності сприйняття реальності. Представники школи біхевіоризму пропонують

вивчати теорію міжнародних відносин, досліджуючи поведінку всіх можливих їх учасників – від індивідів до глобальної спільноти – зовсім не турбуючись про встановлення пріоритету стосовно їх ролі на світовій арені.

Третя класифікація – *на основі методу дослідження міжнародної проблематики* – основну увагу приділяє традиційному та модерністському, або “науковому” напрямам в аналізі міжнародних відносин.

З другої половини ХХ століття формується модерністський напрям дослідження міжнародних відносин (представники: М.Каплан, Р.Роузкранс, Р.Снайдер, Х.Брук, Б.Сепін), який враховує не лише міждержавні відносини, а й неурядові громадські організації, приватні ініціативи та ін. “Модерністи” прагнуть використовувати формальні методи оцінювання та прогнозування, запозичивши їх з теорій ігор, систем ймовірності тощо.

Традиціоналістський напрям (представники: Т.Моргентау, К.Томсон, У.Фокс, А.Вольферс, Р.Арон, С.Хоффман) тлумачить сутність міжнародних відносин як взаємодію держав через головний засіб їх реалізації – дипломатію. У межах цієї концепції міжнародні відносини розглядаються в контексті неодмінного суперництва, зумовленого природною схильністю суб’єктів політики до насильства та жагою влади.

Четверта класифікація – *на основі ступеня важливості проблем теорії міжнародної політики* – виділяє сучасні політичні теорії природи міжнародних відносин і концепції змісту сучасної міжнародної політики. Ця типологія характерна насамперед для представників політологічної науки.

П’ята класифікація – *на основі низки комплексних критеріїв* – розрізняє ряд підходів. Зокрема Д.Коляр

звертав увагу на класичну теорію “природного стану” (тобто політичний реалізм), теорію “міжнародного співтовариства” (або політичний ідеалізм), марксистську ідеологічну течію, англосаксонську теорію і французьку школу міжнародних відносин. Французький соціолог М. Мерль основними напрямками в сучасній теорії міжнародних відносин вважає традиціоналістський (Г.Моргентау, Г.Кісінджер), англосаксонський на основі біхевіоризму та функціоналізму (Д.Сінгер, Д.Істон), марксистський і неомарксистський (П.Сузі, І.Валлерстайн).

Виділяють також інші чотири варіанти концепцій міжнародних відносин, беручи за основу територію й економічний потенціал як основний параметр визначення величини суб'єктів.

Перший варіант характеризує ситуацію, коли дві держави симетричні за своєю територією, але асиметричні, тобто відрізняються, за економічним потенціалом. Прикладом таких міжнародних взаємовідносин є відносини між Сполученими Штатами Америки та Канадою. За своєю територією ці дві країни майже однакові (територія США становить приблизно 9,5 млн. км², а Канади – приблизно 9,9 млн. км²). Щодо їх економічних потенціалів, то валовий національний продукт (ВНП) США більш як у 10 разів перевищує ВНП Канади.

Другий варіант демонструє зворотну залежність, коли країни є симетричними за своїм економічним потенціалом, але незіставними за площею своєї території. Яскравим прикладом є порівняння Китаю та Італії. За своїм економічним потенціалом Італія близька до КНР, але при цьому її територія становить лише 3% від території Китаю.

Третій варіант – це тип симетричних відносин у чистому вигляді, коли дві країни зіставні і за своїм

економічним потенціалом, і за територією. Прикладом такої ситуації можуть бути Італія і Велика Британія (територія Італії становить приблизно 301,2 тис. км², Великобританії – 244 тис. км²; ВВП на душу населення в Італії 27 тис. дол., Великобританії – 32 тис. дол.).

Четвертий варіант є прикладом класичних асиметричних відносин. Він демонструє асиметричність відносин як за одним, так і за іншим параметром. При цьому слід зазначити, що, на відміну від симетричних, існують два різновиди асиметричних відносин:

– одна країна переважає іншу за розмірами своєї території, а та, в свою чергу, має значну перевагу над своїм партнером в економічному потенціалі. Прикладом цього є відносини між Російською Федерацією і Японією. ВВП Японії перевищує ВВП Росії в 6,5 раза (за даними на 1999 р. ВВП РФ становив 620 млрд.дол., Японії – 4,08 трлн. дол.), але при цьому територія Японії – лише 2% від території Росії [5, с. 132.];

– одна держава переважає іншу і за площею своєї території, і за економічним потенціалом, і за кількістю населення, і за всіма іншими параметрами. Прикладом таких класичних асиметричних відносин є відносини між Україною та Російською Федерацією. Росія переважає Україну за площею території майже в 30 разів (1075 : 604 тис. кв. км). За ВВП – у 6 разів (за даними на 1999 р. ВВП РФ – 620 млрд. дол., України – 109 млрд. дол.). За кількістю населення – перевага за Росією в 2,5 раза (137:50 млн. чол.).

У той же час у формуванні сучасної концепції міжнародних відносин названі країни відіграють неоднакову роль у геополітичному вимірі. Зокрема Україна, незважаючи на наявність як внутрішньополітичних та економічних проблем, залишається одним з “провідних гравців” при формуванні та становленні сучасних концепцій

міжнародних відносин. Адже Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника США – ЄС – Росія, відмічав А.Гальчинський. Контури цього трикутника ще не набули остаточних чітких обрисів, однак мало хто не відмічає значущу роль Української держави в її остаточному визначенні. Україна є проміжним, санітарним кордоном, або буферною зоною, між західною і російсько-євроазійською цивілізаціями. Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД [6, с. 263].

Значення України в геополітичному вимірі сучасності при формуванні сучасних концепцій міжнародних відносин відмічав і З.Бжезинський, який стверджував, що “Захід і особливо Сполучені Штати запізнилися визнати важливе, з точки зору геополітики, значення самостійної Української держави” [7, с. 137]. Виходячи зі своєї унікальної ролі на Європейському континенті, Україна буде найбільш зацікавленою стороною в тому, щоб максимально усунути будь-які антагонізми по лінії Схід – Захід у Європі, зокрема й успадковані від холодної війни. Така роль – більш природна для України. Її місія – не розділяти, а об’єднувати.

Нинішню світову ситуацію неможливо пояснити краще і простіше за відомого американського оглядача Фаріда Закарія: “Процеси, які зараз відбуваються у світі, – це не занепад країн Заходу, це підйом решти країн світу». Себто у світовій політиці наявний подвійний драйв, причому і перший, і другий – по висхідній. Проводячи вдалу, розумну зовнішню політику, Україна може скористатися відразу з обох тенденцій – і з процвітання Заходу, і з “підйому решти”. Це не чергова наша спроба перехитрити історію, не

змінюючись зсередини. Це, радше, перший випадок, коли поява нової філософії зовнішньої політики України збіглася у часі з появою нової філософії міжнародних відносин. І якщо ми скористаємося з цього, аби модернізувати як саму Україну, так і її зовнішню політику, то це можуть бути двері до її нового, успішного і – для деяких політиків – неочікуваного, з погляду наших глибинних сподівань, майбутнього [8].

Аналізуючи стан, проблеми та перспективи сучасних міжнародних відносин, можна виділити такі їх складові: глобалізація; інтернаціоналізація; поглиблення політичних і економічних зв'язків; підвищення значущості загальнолюдських цінностей.

Незважаючи на те, що світ сьогодні складний і суперечливий, повний несправедливості, військових зіткнень, у ньому посилюються позитивні тенденції міжнародних відносин. Серед них можна виділити чотири основних взаємозв'язаних процеси. Це такі, як:

1. *Деідеологізація міжнародних відносин*, тобто їх звільнення від ідеологічних забобонів, які десятиріччями розділяли народи і держави на два ворогуючі табори. Міждержавні відносини, згідно з ідеологічними установками колишніх КПСР і СРСР, представлялися як «арена непримиренної класової боротьби». У результаті між народами сіялися підозрілість і страх, злість і ненависть. На зміну подібним примітивним підходам приходить розуміння природності того, що життя людства багатогранне, і будь-яке суспільство має право вибрати собі тип життєвого устрою.

2. *Перехід від конфронтації до партнерства і співпраці*. Народи і держави, ще недавно розділені “залізною завісою”, дедалі глибше усвідомлюють, що протиборство стає життєво небезпечним. Для мешканців планети набагато доцільніше і

вигідніше співробітничати: знаходити точки взаємних інтересів, доходити згоди, торгувати, обмінюватися науковим і господарським досвідом, здобутками своїх національних культур.

3. *Розосередження влади у світовій політиці*, тобто поступовий перехід цієї влади від однієї-двох “наддержав” до більш широкого кола країн.

4. *Демократизація і гуманізація світової політики*. Ці позитивні процеси розвиваються за чотирма напрямками:

- сучасні демократичні, правові держави прагнуть збільшити відкритість своїх кордонів, забезпечити людям свободу пересування і в той же час їх безпеку і захищеність у будь-якій точці планети;

- дедалі більша частина світової спільноти погоджується з необхідністю так званого “людського виміру” політичних процесів. При цьому визнаються самоцінність кожної окремої людини і пріоритетність її прав і свобод стосовно інтересів і прав держави;

- більш помітним стає значення етичних принципів у світовій політиці. Дедалі частіше світова спільнота колективно засуджує і вживає спільних заходів проти диктаторських режимів, тоталітаризму, націоналізму і неофашизму; проти бандитизму і терору, різного фанатизму і екстремізму, проти екологічної і військової загрози миру;

- розширення міжнародних відносин. Воно виявляється в поглибленні світової співпраці, збільшенні числа учасників міжнародних зв'язків. Сьогодні на світовій арені взаємодіють не тільки державні урядовці і ділові люди, але і політичні партії, суспільні рухи, релігійні, культурні, спортивні і багато інших організацій. Збільшується взаємопов'язаність, взаємозалежність і цілісність єдиного у своєму різноманітті сучасного світу.

У той же час сучасні міжнародні відносини характеризуються негативними тенденціями, які мають місце у світоустрої. Ці негативні тенденції проявляються в тому, що міжнародні відносини сповнені елементами: локальних міждержавних і етнополітичних конфліктів; агресії і силового тиску; міжнародного тероризму.

Розв'язання проблем світового співтовариства залежатиме від політики на міжнародній арені як окремих держав, так і міжнародних організацій. Саме тому міжнародні відносини значною мірою визначають стан сучасного світу. Їх пріоритети зумовлені необхідністю вирішення спільних проблем, які стоять перед людством, та національними інтересами їх суб'єктів.

Таким чином, сучасний світ перебуває в перехідному, досить суперечливому періоді, коли тенденція до утвердження нового порядку, безпеки і мирного розвитку країн наштовхується на протидію тенденції до застосування силових засобів у політиці й відносинах з іншими державами. Прагнення людства до самозбереження повинно сприяти остаточній перемозі першої тенденції, гармонізувати політичне мислення світового співтовариства з новими реаліями.

Адже в умовах діалектичних змін міждержавного та світового порядку ці прагнення людства мають потужну мотивацію, яка генерується об'єктивними умовами, адже [9, с. 281]:

– *міжнародний порядок* – це спосіб самоорганізації міжнародного життя через взаємодію між державами, в основі якого лежить конкуренція національних інтересів та співвідношення національних сил. Він визначається через конфігурацію співвідношення сил, баланс інтересів, співвідношення цінностей та наявність каналів комунікацій

між учасниками взаємодії;

– *світовий порядок* – це спосіб організації міжнародного життя шляхом формування глобального інституційного середовища, узгодження суперечливих інтересів міжнародних акторів усіх рівнів і типів. Світовий порядок, тим самим, передбачає наявність юридизованої та етичної систем норм і правил глобальної взаємодії (світове право і глобальна етика), системи глобальних політичних інститутів та процедур політичного узгодження, у тому числі засобів і методів переведення насильницьких способів розв’язання конфліктів у політичні форми їхнього врегулювання, а головне – об’єкта впорядковуючих впливів у особі глобального суспільства.

“Багатополярність, глобалізація та взаємозалежність визначають слабкість сучасного світу” [10, с. 476], тому слід пам’ятати, що будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів держави можуть мати вкрай негативні для неї наслідки [6, с. 263].

Відомо, що практична реалізація зовнішньої політики України забезпечується під керівництвом Президента України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством закордонних справ, іншими центральними органами державної виконавчої влади на основі Конституції України [11].

Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України [12].

Важливим програмним підґрунтям реалізації зовнішньополітичних пріоритетів держави є щорічні послання Президента України, в яких аналізується безпекова ситуація та основні виклики у світі та регіоні [13].

Безпекові фактори зовнішньої політики України чітко відображені у положеннях Закону «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [14].

Зазначимо, що базові положення безпекових напрямів зовнішньої політики лежать в основі Закону «Про національну безпеку України» [12].

Об'єктивній оцінці стану реалізації основних положень внутрішньої та зовнішньої політики України на шляху євроінтеграційного поступу присвячений «Звіт із впровадження асоціації Україною» при Європейській Комісії. Відзначимо, що зазначений звіт викликав чимало дискусій серед фахівців у євроінтеграційній сфері [15].

Суттєвим доповненням нормативно-правових документів є вироблення механізмів їх впровадження. В цьому плані слід відзначити надзвичайно потужне дослідження одностумців Горбуліна В.П., а саме Власюка О.С. (у співавторстві з Кононенко С.В.) «Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України» [16]. Їх дослідження присвячено питанню формування нової моделі національної безпеки України. Визначено особливості нинішньої моделі й окреслено загальну структуру майбутньої. Запропоновано й апробовано трискладову теоретико-методологічну схему розуміння й розбудови сфери національної безпеки: «базис – система – інструмент».

Науковці з форматування міжнародних відносин відзначають, що зовнішня політика сучасної держави,

зокрема й української, розгортається на трьох базових рівнях: **глобальному, регіональному, національно-державному**. Головною метою зовнішньополітичної діяльності України **на першому рівні** є уникнення периферизації у міжнародних відносинах. Для України загроза периферизації була завжди актуальною, однак нині вона як ніколи очевидна. Відзначається, що національно-державний рівень відіграє ключову роль у системі зовнішньої політики й національної безпеки. Саме на цьому рівні концентрується потенціал держави, який надалі «розподіляється» між усіма трьома рівнями зовнішньополітичної активності [16].

Роль зазначеного потенціалу в реалізації державних інтересів та пріоритетів зовнішньої політики й національної безпеки визначальна. **Національно-державний рівень** зовнішньої політики постає сферою розгорнення та відточування трьох основних інструментів зовнішньополітичної діяльності: дипломатії, збройних сил, пропаганди. Слабкість хоча б одного з них робить безсилою всю зовнішню політику.

Дипломатія. Вона була й залишається провідним засобом зовнішньої політики, дію якого спрямовано на захист національних інтересів, досягнення зовнішньополітичних цілей, реалізацію пріоритетів національної безпеки мирним шляхом – передусім шляхом переговорів.

Збройні сили. Війна була й залишається невід'ємною частиною міжнародних відносин, які перманентно й об'єктивно генерують її загрозу, перебуваючи в «тіні» війни. Відповідальна й миролюбна держава повинна зробити все, аби створити потужні збройні сили, а дипломатія цієї держави зобов'язана зробити все, аби не виникла потреба їх застосовувати.

Для зіставлення задекларованих положень з реальним станом справ можемо звернутися до інтерв'ю міністра оборони України Полторака С.Т., який відзначав, що агресія на Донбасі після анексії Криму змусила Україну кардинально збільшити чисельність своїх Збройних сил.

Якщо на початок агресії вона становила 150 тис. осіб, то сьогодні службу несуть 255 тис. військовослужбовців, з яких лише 20 тис. осіб строкової служби. Підготовка сучасного військового – це великозатратні видатки. Для прикладу: Великобританія - 250 тис. фунтів; Німеччина - 220 тис. євро; Польща - приблизно 100 тис. євро; Росія - 83 тис. євро; Албанія - 20-25 тис. євро; Україна - торік 8 тис. євро, а в цьому році 12 тис. євро.

Бюджет Міністерства оборони також змінився за цей період: у 2014 р. бюджет Міноборони становив 27 млрд. грн.; 2015 р. - 42 млрд. грн.; 2016 р. - 57 млрд. грн.; 2017 р. - 64 млрд. грн.; цьогоріч - 86 млрд. грн. [17].

Важливість проблеми зміцнення обороноздатності країни знайшла розуміння у депутатів Верховної Ради України, які затверджують бюджетну програму на 2019 рік, передбачивши для обороноздатності країни 211,9 млрд. грн. [18].

Пропаганда. Зовнішньополітична пропаганда має на меті деморалізацію, перенавернення, здобуття прихильності, зміну настроїв громадськості держав – об'єктів пропагандистських зусиль. Роль цього зовнішньополітичного засобу особливо зростає за умов інформаційної війни, що передуює початку бойових дій та супроводжує їх надалі [16].

Як уже зазначалось, всебічний аналіз сучасного безпекового простору України, зокрема причини і наслідки тимчасової втрати контролю над окремими територіями Сходу, заходи України та проблеми з Росією досліджено в

потужній монографії *«Донбас і Крим: ціна повернення» за редакцією Горбуліна В.П.*[19].

У дослідженні визначено та обґрунтовано умови реінтеграції та пріоритети відновлення Донбасу, повернення Криму, а також спрогнозовано сценарії майбутнього України в глобальному світі і забезпечення національної безпеки. Актуальність цього монографічного дослідження – надзвичайна. Свідченням цього є потужні напрацювання щодо проблем:

- збройної агресії з боку Росії як стрес-тест для глобальної та національної безпеки;
- наслідків російської агресії на Донбасі;
- втрат України від анексії Криму;
- умов реінтеграції тимчасово окупованих територій; стратегії для Донбасу;
- сценарію та прогнозування щодо майбутнього повернення Криму та інше [19, с. 3-5].

Вирішення цих проблем надзвичайно непросте, але є «матриця», відповідна «дорожня карта», що оптимізує практичну організаторську і нормативно-правову складову діяльності першочергових зовнішньополітичних засад стратегії і нових форм національної безпеки України.

Враховуючи реальну ситуацію в Україні, доцільно зосередитись на зміцненні й розвитку її регіональних позицій, що передбачає: повноцінну геостратегічну самореалізацію держави за трьома основними векторами – **євроатлантичним (західним), євразійським (пострадянським), чорноморським (південним)**. Комплексне геополітичне розташування Української держави повинне бути конвертоване в так само комплексну зовнішню політику.

Безперечно, євроатлантична сфера становить головний об'єкт спрямування і «зону концентрації» українських зовнішньополітичних зусиль [16].

Ці напрями зовнішньої політики є пріоритетними і висувають конкретні *нові завдання* перед керівництвом української держави, що є стратегічно важливими і не втрачають своєї актуальності [20, с. 7, 15, 21]:

- захист територіальної цілісності України;
- європейська інтеграція;
- належність до євроатлантичного цивілізаційного простору;
- боротьба з корупцією;
- створення міжнародної коаліції на підтримку України.

Слід зазначити, що, реалізуючи стратегію гарантування національної безпеки, Україна однозначно стала на позицію входження в майбутньому в європейський економічний і політичний простір, а також у систему колективної безпеки та інтеграції в НАТО, що було зафіксовано в основних офіційних документах нашої держави. *Українське керівництво сьогодні цілком усвідомлює, що ЄС і НАТО є найбільш ефективною складовою системи, на основі якої формуватиметься нова архітектура безпеки Європи.*

Для забезпечення територіальної цілісності держави керівництво України в 2015-2018 рр. активно співпрацювало з США як з ключовим партнером та союзником України в політичній, безпековій, економічній та енергетичній сферах.

У жовтні минулого року створено новий урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, а також призначено главу місії України при НАТО. Було також проведено засідання комісії Україна-НАТО в Києві за участю генсека НАТО та Президента України [21; 22; 23].

У 2017 р. вдалося досягти остаточної ратифікації та набуття чинності *Угоди про Асоціацію, запровадження безвізового режиму тощо* [24].

Проте успіхи в реалізації окремих розділів Угоди про Асоціацію були повною мірою затьмарені фінансовим текстом декларації саміту Східного партнерства. *Відзначимо також посилення парламентської дипломатії.*

В той же час окремі законодавчі ініціативи спричинили погіршення двосторонніх відносин із рядом сусідніх країн, зокрема з Угорщиною, Польщею та Румунією. Про причини ускладнення та особливості двосторонніх відносин заявлено позицію МЗС України [25; 26].

Висновки. Дослідження актуальних аспектів зовнішньополітичної діяльності із забезпечення національної безпеки України в умовах анексії Криму і тимчасово окупованих територій на сході України засвідчує необхідність:

1. Оперативного впровадження в життя Закону України «Про національну безпеку України»[12], враховуючи, що це стратегічна «дорожня карта», де визначено основні напрями роботи, мету і завдання, окреслено координуючу роль та механізми в структурі виконавчої і законодавчої влади України.

2. Вдосконалення моделі національної безпеки України відповідно до існуючих проблем і викликів та організації її впровадження в життя владою та суспільством (пропозиції О.С. Власюка і С.В. Кононенка).

3. Відновлення «експертної дипломатії» і формулювання загального бачення відносин України із сусідніми країнами; вирішення проблемних питань та викликів, що останнім часом виникають у стосунках із Польщею, Угорщиною, Румунією.

4. «Запуску» роботи з сусідніми державами на регіональному рівні в рамках Карпатського єврорегіону як дієвого комунікативного майданчика для вирішення існуючих проблем та відновлення ефективних форм транскордонного співробітництва в прикордонних регіонах України, Польщі, Угорщини, Румунії.

5. Використання майже не задіяного потенціалу співробітництва в рамках Східного партнерства.

6. «Перезапуску» роботи української дипломатії з урахуванням сучасних викликів, термінового доопрацювання та прийняття закону «Про дипломатичну службу».

Перспективою подальших наукових розробок проблематики зовнішньополітичних засад національної безпеки України є, на наш погляд, дослідження проблем безпекового виміру в умовах анексії Криму та війни на сході України.

У той же час, досліджуючи цю проблематику, потрібно враховувати об'єктивну реальність існуючого сусідства, що зазначалося вище. Будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для нас наслідки [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Косолапов Н. Теория международных отношений: предмет анализа и предмет теории // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 11.

2. Цыганков П. Теория международных отношений. – М.: Гардарики, 2003. – 590 с.

3. Зленко А. Україна у мінливому світі // Дзеркало тижня. – 2009. – № 31. URL: <http://dt.ua/articles/57683>

4. Перепелиця Г. Теоретичні аспекти міждержавних відносин // Політика і час. – 2002. – № 4. URL:

[http:// lib.mdpu.org.ua/e-book/ politologiya/eBook/ modul_2/ tema18.htm](http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_2/tema18.htm)

5. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980 – 2000 роки): підруч. / Л. Гайдуков, В. Кремень, Л. Губерський та ін. – К.: Либідь, 2001. 621 с.

6. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. –К.: Либідь, 2005. – 368 с.

7. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 2005. – 256 с.

8. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики // Дзеркало тижня. – №27 (807). – 17 лип. – 6 серп. 2010 р. URL: <http://dt.ua/articles/60748>

9. Суліма Є., М. Шепелев. Глобалістика: підруч. – К.: Вища школа, 2010. 544 с.: табл. – Бібліогр. в кінці розд.

10. Табачник Д. Мир без України? – Харьков: Фолио, 2009. – С. 440.

11. Сіцінський Н.А. Концептуальні принципи зовнішньополітичної діяльності України та її нормативно-правове наповнення. URL:http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/21.pdf

12. Про національну безпеку України: Закон України. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1? pf3511=63531](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531)

13. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-49726>

14. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях:

Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

15. Сидоренко Сергій. Є асоціація, немає інтеграції: Єврокомісія оцінила прогрес України у виконанні угоди з ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/11/12/7089263/>

16. Власюк О.С., Кононенко С.В. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України. URL:http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_panorama/Panorama_1_2017-druk.pdf

17. Сохар О. Україна вже готує нові серйозні види озброєння – Полторак. URL:<https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/yakscho-porivnyuvati-z-2014-rokom-to-stribok-velicheznij-poltorak.htm>

18. Про державний бюджет України на 2019 р.: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598

19. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. –К. : НІСД, 2015. – 474 с.

20. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: навч. посіб. / В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, Ю.П.Сурмін та ін.; за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. – К.: ДП "НВЦ "Євроатлантикінформ", 2006. – 416 с.

21. Тороп О. Які основні перемоги і поразки України на міжнародному фронті в 2017 році. URL:<https://daily.rbc.ua/ukr/show/kakie-osnovnye-pobedy-porazheniya-ukrainy-1514377375.html>

22. Новий вимір військової співпраці: що змінили 20 років партнерства України з НАТО. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>

23. Українська євроатлантична платформа – що це та навіщо. URL: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2016/12/21/7059269/>

24. Устименко В. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. URL: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html

25. Заступник глави МЗС України: Можу допустити, що вплив Москви на Будапешт зростає. І це є загрозою не лише для Києва, але і для Європи. URL: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/zastupnik-golovi-mzs-ukrajini-mozhu-dopustiti-shcho-vpliv-moskvi-na-budapesht-zrostaje-i-tse-je-zagrozoju-ne-lishe-dlja-kijeva-ale-i-dlja-jevropi-242529.html>

26. Магда Є. Західний фронт: як конфлікт України з сусідами стає тестом на суб'єктність. URL: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2017/11/9/7073376/>

REFERENCES

1. Kosolapov N. (1998). Teoriya mezhdunarodnykh otnosheniy: predmet analiza i predmet teorii [*Theory of International Relations: The Subject of Analysis and the Subject of Theory*] // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya. – № 11.

2. Tsygankov P. (2003). Teoriya mezhdunarodnykh otnosheniy [*Theory of international relations*]. М.: Gardariki, – 590 s.

3. Zlenko A. (2009). Ukrayina u minlyvomu sviti [*Ukraine in a Changing World*] // Dzerkalo tyzhnya.– № 31. Retrieved from <http://dt.ua/articles/57683>

4. Pereplytsya H. (2002). Teoretychni aspekty mizhderzhavnykh vidnosyn [*Theoretical Aspects of Interstate Relations*] // Polityka i chas. – № 4. Retrieved from

http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_2/tema18.htm

5. Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnya polityka (1980 – 2000 roky). (2001) [*International relations and foreign policy (1980-2000)*]: pidruch. / L. Haydukov, V. Kremen', L. Hubers'kyy ta in. – K.: Lybid'. 621 s.

6. Hal'chyns'kyy A. (2005). Pomarancheva revolyutsiya i nova vlada [*The Orange Revolution and New Power*]. –K.: Lybid'. – 368 s.

7. Bzhezinskiy Z. (2005). Velikaya shakhmatnaya doska [*The Grand Chessboard*]. – M.: Mezhdunarodnyye otnosheniya. – 256 s.

8. Hryshchenko K. (2010). Poza mezhamy shakhivnytsi: prahmatychnyy poryadok dennyy ukrayins'koyi zovnishn'oyi polityky [*Outside the chess board: the pragmatic agenda of Ukrainian foreign policy*] // Dzerkalo tyzhnya. – №27 (807). – 17 lyp. – 6 serp. Retrieved from <http://dt.ua/articles/60748>

9. Sulima YE., M. Shepyelyev. (2010). Hlobalistyka: pidruch [*Globalization: study manual*]. – K.: Vyshcha shkola. 544 s.: tabl. – Bibliohr. v kintsi rozd.

10. Tabachnik D. (2009). Mir bez Ukrainy? [*World without Ukraine?*] – Khar'kov: Folio. – S. 440.

11. Sitsins'kyy N.A. Kontseptual'ni pryntsypy zovnishn'opolitychnoyi diyal'nosti Ukrayiny ta yiyi normatyvno-pravove napovnennya [*Conceptual Principles of Ukraine's Foreign Policy and its Regulatory Content*]. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2017/21.pdf

12. Pro natsional'nu bezpeku Ukrayiny: Zakon Ukrayiny [*On National Security of Ukraine: The Law of Ukraine*]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531

13. Shchorichne poslannya Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoyi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovyshe Ukrainy v 2018 rotsi» [*The annual message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018"*]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-49726>

14. Pro osoblyvosti derzhavnoyi polityky iz zabezpechennya derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriyakh u Donets'kiy ta Luhans'kiy oblastiakh: Zakon Ukrainy [*On the peculiarities of the state policy on ensuring the state sovereignty of Ukraine in temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk oblasts: the Law of Ukraine*]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

15. Sydorenko Serhiy. YE asotsiatsiya, nemaye intehratsiyi: Yevrokomisiya otsynyla prohres Ukrainy u vykonanni uhody z YES [*There is an association, no integration: the European Commission assessed the progress of Ukraine in implementing the agreement with the EU*]. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/articles/2018/11/12/7089263/>

16. Vlasyuk O.S., Kononenko S.V. Aktual'ni aspekty vdoskonalennya modeli natsional'noyi bezpeky Ukrainy [*Actual aspects of improving the national security model of Ukraine*]. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_panorama/Panorama__1_2017-druk.pdf

17. Sokhar O. Ukrainina vzhe hotuye novi seryozni vydy ozbroyennya – Poltorak [*Ukraine is already preparing new serious weapons – Poltorak*]. Retrieved from <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/yakscho-porivnyuvati-z-2014-rokom-to-stribok-velicheznij-poltorak.htm>

18. Pro derzhavnyy byudzhnet Ukrayiny na 2019 r.: proekt Zakonu Ukrayiny [On the State Budget of Ukraine for 2019: Draft Law of Ukraine]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598

19. Donbas i Krym: tsina povnennya: monohrafiya (2015). [Donbass and Crimea: the price of return: monograph] / za zah. red. V. P. Horbulina, O. S. Vlasyuka, E. M. Libanovoyi, O. M. Lyashenko. – K.: NISD, – 474 s.

20. Osnovy yevropeys'koyi ta yevroatlantychnoyi intehratsiyi Ukrayiny: navch. posib. (2006) [Fundamentals of European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine: study manual] / V.V.Hovorukha, V.H.Bul'ba, YU.P.Surmin ta in.; za zah. red. akad. NAN Ukrayiny, d.t.n. V.P. Horbulina. – K.: DP "NVTs "Yevroatlankyinform". – 416 s.

21. Torop O. Yaki osnovni peremohy i porazky Ukrayiny na mizhnarodnomu fronti v 2017 rotsi [What are the main victories and defeats of Ukraine on the international front in 2017]. Retrieved from <https://daily.rbc.ua/ukr/show/kakie-osnovnye-pobedy-porazheniya-ukrainy-1514377375.html>

22. Novyy vymir viys'kovoyi spivpratsi: shcho zminyly 20 rokiv partnerstva Ukrayiny z NATO. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>

23. Ukrayins'ka yevroatlantychna platforma – shcho tse ta navishcho [The Ukrainian Euro-Atlantic Platform is what it is and why]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/12/21/7059269/>

24. Ustymenko V. Uhoda pro asotsiatsiyu z YES: mozhlyvosti ta ryzyky [Association Agreement with EU: opportunities and risks]. Retrieved from https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html

25. Zastupnyk hlavy MZS Ukrayiny: Mozhu dopustyty, shcho vplyv Moskvy na Budapesht zrostaye. I tse ye zahrozoyu

ne lyshe dlya Kyueva, ale i dlya Yevropy [*Deputy Head of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine: I can admit that the influence of Moscow on Budapest is increasing. And this is a threat not only for Kyiv but also for Europe*]. Retrieved from <http://gordonua.com/ukr/news/politics/zastupnik-golovi-mzs-ukrajini-mozhu-dopustiti-shcho-vpliv-moskvi-na-budapesht-zrostaje-i-tse-je-zagrozoju-ne-lishe-dlja-kijeva-ale-i-dlja-jevropi-242529.html>

26. Mahda YE. Zakhidnyy front: yak konflikt Ukrayiny z susidamy staye testom na sub'yektnist' [*Western Front: As Ukraine's conflict with its neighbors becomes a test of subjectivity*]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/11/9/7073376/>